

Юлія ТУРЛОВА

начальник відділу
науково-методичного забезпечення
прокурорської діяльності
поза сферою кримінальної юстиції
управління науково-методичного
забезпечення прокурорської діяльності
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук
yulia251@yandex.ru

УДК 343.97:343.77

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Розвиток цивілізації в останні десятиліття ставить перед державами світу потужні екологічні виклики. Кризова екологічна ситуація в Україні зумовлена наслідками масштабної екологічної злочинності, небезпека якої пов'язана не лише з високим рівнем екологічних злочинів, до яких належать різноманітні прояви злочинних посягань на навколишнє природне середовище та його окремі елементи, а також змінами характеру екологічної злочинності, у тому числі її комерціалізацією, професіоналізацією, наявністю корупційних і транснаціональних зв'язків, що дає змогу дійти висновку про трансформацію екологічної злочинності в більш організовані форми.

Очевидно, для ефективної протидії такому явищу насамперед необхідно мати чіткі уявлення про його сучасний стан та детермінуючі чинники.

У вітчизняній кримінологічній літературі питання стану та тенденцій розвитку екологічної злочинності в Україні були предметом наукових досліджень Н.Г. Іванової, Т.В. Корнякової, О.В. Мельник, Г.С. Поліщука та інших науковців.

Водночас, враховуючи важливість праць зазначених авторів, на наш погляд, дослідження сучасного стану екологічної злочинності є актуальним і потребує більш ґрунтовного дослідження.

Метою статті є аналіз сучасного стану екологічної злочинності в Україні, зокрема

визначення на основі офіційних статистичних відомостей її основних кримінологічних показників: рівня, динаміки та структури.

Під екологічною злочинністю розуміють соціальне явище, що має небезпечний для суспільства об'єктивно-функціональний, соціально-конструктивний характер та проявляється в поведінці, яка заборонена кримінальним законодавством та посягає на навколишнє природне середовище або його окремі об'єкти, створюючи небезпеку біологічним основам існування людства [1], і саме тому є об'єктом окремого кримінологічного дослідження.

Розглядаючи поняття стану як елементу кримінологічної характеристики, необхідно зауважити, що у філософському значенні категорія «стан» визначається сукупністю ознак і суттєвих якостей явища [2, с. 246].

У науковій літературі під станом злочинності розуміється сформована в узагальнених оцінках кількісних та якісних характеристик інформаційна модель явища, що відображає внутрішні і зовнішні взаємозв'язки, закономірності функціонування й основні тенденції розвитку [3, с. 56].

Відтак, дослідження стану екологічної злочинності означає узагальнену характеристику всіх її показників і передбачає отримання об'єктивної інформації про рівень, структуру, географію та динаміку злочинів зазначеної категорії. Знання ре-

альної ситуації про стан екологічної злочинності необхідне для розроблення та здійснення запобіжних, адекватних законодавчих, правозастосовних, організаційних та інших заходів протидії такому виду злочинності.

Ґрунтуючись на авторському варіанті системи екологічних злочинів, до яких варто віднести злочини, що мають як узагальнений (суспільні відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища в цілому та екологічну безпеку), так і локальний об'єкт посягання (суспільні відносини у сфері охорони окремих елементів навколишнього природного середовища) [4, с. 108] та використовуючи офіційні статистичні дані МВС України та Генеральної прокуратури України, проаналізуємо основні показники екологічної злочинності в Україні. Період кримінологічного аналізу оберемо, розпочинаючи з 2002 року (першого повного року після набуття чинності Кримінальним кодексом України).

Розрахунки дають підстави для твердження про невисокий рівень облікованості екологічних злочинів. Так, середнє річне значення абсолютної кількості зареєстрованих (облікованих) екологічних злочинів протягом 2002–2015 років становило 2 189 злочинів. Слід зауважити, що відтворення відносно стабільної, статистично стійкої кількості екологічних злочинів, їх динаміка переконливо свідчать про соціальну природу екологічної злочинності.

Як зазначено в кримінологічній літературі, доля екологічної злочинності в структурі злочинності, незважаючи на загальну тенденцію до збільшення, залишається незначною та становить 0,3–0,5% [5, с. 123]. За 14 років відносні показники екологічної злочинності (питома вага) зросли у 2 рази: від 0,28 у 2002 році до 0,57 у 2015 році.

Абсолютне значення облікованих протягом 2002–2015 років екологічних злочинів і розраховані показники динаміки (базисний та ланцюгові темпи зростання) наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники динаміки екологічної злочинності

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обліковано екологічних злочинів	1272	2014	1906	2177	1943	1981	1860	2204	2098	2162	2217	2952	2664	3198
Темп зростання (зниження) до 2002 р., %	100	158	150	171	153	156	146	173	165	170	174	232	209	251
Темп зростання (зниження) до попереднього року, %	100	158	94,6	114	89,3	102	93,9	119	95,2	103	103	133	90,2	120

Згідно з наведеними у таблиці даними розрахуємо середній темп зростання екологічних злочинів протягом аналізованого періоду, який свідчить про те, у скільки разів у середньому кожен рівень (за певний рік) більший (або менший) від попереднього рівня. З огляду на те, що середній темп зростання розраховується для ряду динаміки з рівними інтервалами, зазначений показник динаміки обчислюється за формулою середньої геометричної та становить 1,07. На основі середнього темпу зростання доцільно визначити середній темп приросту

екологічних злочинів, який вказує на те, на скільки відсотків у середньому збільшується (зменшується) цей рівень порівняно з попереднім. Відповідно, протягом 2002–2015 років середній темп приросту екологічних злочинів становить 7%.

Аналіз показників динаміки екологічної злочинності засвідчує хвилеподібні зміни у кількості зареєстрованих злочинів на тлі стійкої загальної тенденції до їх зростання, що ілюструє наведена на рис. 1 діаграма.

Представлений ряд динаміки характеризується деякою тенденцією розвитку

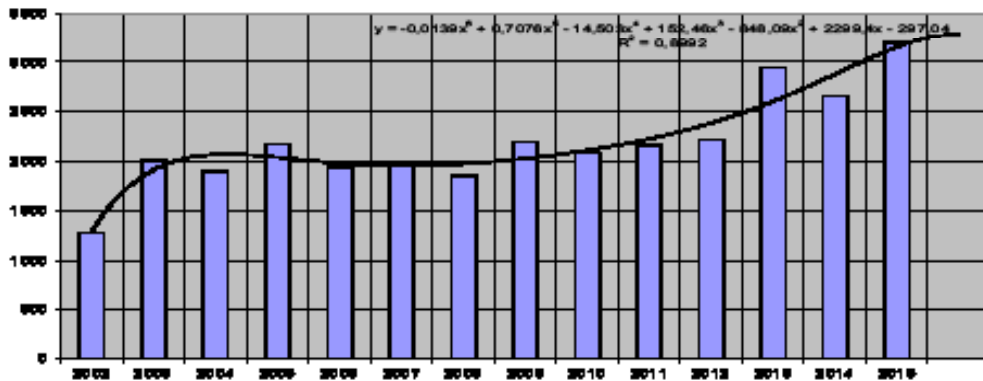

Рис. 1. Динаміка екологічної злочинності протягом 2002–2015 років в Україні

процесу в часі – трендом. Трендові моделі часових (динамічних) рядів доцільно використовувати для кримінологічного прогнозування на коротко- та середньостроковий періоди при виконанні низки умов:

- період часу, за який досліджується прогнозований процес, має бути достатнім для виявлення закономірностей;

- трендова модель в аналізованій період має розвиватись еволюційно;

- процес, що описується часовим рядом даних, повинен мати певну інерційність, тобто для великих змін у поведінці процесу потрібен значний час;

- автокореляційна функція часового ряду даних і його залишкового ряду має бути швидко згасаючою, тобто вплив більш пізньої інформації має сильніше відображатись на прогнозованій оцінці, ніж вплив попередньої інформації [6, с. 61–62].

Для побудови тренду, що описує динаміку екологічних злочинів, використаємо поліноміальну функцію 6-го порядку ($y = -0,0139x^6 + 0,7076x^5 - 14,503x^4 + 152,46x^3 - 848,09x^2 + 2299,4x - 297,04$). Підбір типу тренду визначається максимальним значенням коефіцієнта детермінації R^2 ($R^2@1$), який вказує, наскільки отримані спостереження підтверджують модель. Як свідчить діаграма, обрана нами модель достатньо точно відображає тенденцію розвитку процесу (коефіцієнт детермінації R^2 дорівнює 0,8992), що дає змогу використати одержаний поліном для подальшого аналізу та прогнозу. Так, використання тренду, що

описує наявні дані екологічних злочинів, дає можливість прогнозувати у 2016 році кількість облікованих екологічних злочинів на рівні близько 3 300.

Визначеність екологічної злочинності як соціального явища забезпечується проявом її сутності, закономірного порядку організації, взаємодією та співвідношенням між її окремими структурними елементами. Розподіл сукупності зареєстрованих фактів вчинення екологічних злочинів на окремі види та їх кількісні співвідношення з цілим – екологічною злочинністю – складає її структуру. Структура (від лат. *structura* – будова, порядок, зв'язок) становить сукупність істотних, відносно стійких, закономірних зв'язків між частинами (елементами) об'єкта, що забезпечують його єдність [7, с. 611].

При визначенні системи екологічних злочинів нами запропоновано розподіл злочинів, що мають узагальнений об'єкт посягання залежно від його характеру, на такі категорії:

- злочини міжнародного характеру, що посягають на екологічну безпеку людства (ст. 441 КК України);

- екологічні злочини, які полягають у порушенні порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час виробничої діяльності, що завдало (або створило небезпеку заподіяння) суттєву екологічну шкоду (ст.ст. 236, 253 КК України);

- злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки (ст.ст. 265, 265-1, 267, 267-1, 274 КК України);

– злочини у сфері біологічної безпеки (ст. 326 КК України);

– екологічні злочини, які призводять до екологічної небезпеки, а саме: невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення та приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст.ст. 237, 238 КК України);

– злочини у сфері поведінки з відходами (ст. 268 КК України) [4, с. 108].

Значна частина кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за вчинення зазначених злочинів, є практично «мертвими». Так, жодного разу не були обліковані злочини за ст. 441 КК України «Екоцид». Порушене у червні 2015 року кримінальне провадження за цією статтею за фактом пожежі на нафтобазі під Києвом у подальшому було закрито за ч. 1 ст. 284 КПК України.

Лише у 2008 році було порушено кримінальну справу за ст. 326 КК України «Порушення правил поведінки з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами». Згідно зі ст. 268 КК України «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини» було виявлено 8 злочинів.

Окремі статті, що встановлюють відповідальність за вчинення злочинів у сфері ядерної та радіаційної безпеки, на практиці не застосовуються. Так, за ст. 265-1 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію» жодного разу не порушувалась кримінальна справа чи провадження. Лише тричі виявлялись ознаки порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України). Майже повністю вказана група екологічних злочинів представлена незаконним поведінням з радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК України) – 32,0%, порушенням правил поведінки з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267 КК України) – 13,6% та порушенням вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267-1 КК України) – 53,8%.

Зазначимо, що два зі злочинів, які посягають на ядерну та радіаційну безпеку,

є відносними новелами кримінального законодавства – незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію, та порушення вимог режиму радіаційної безпеки – були криміналізовані у 2007 році внаслідок прийняття законів України від 24 травня 2007 року № 1071-V «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» та від 19 квітня 2007 року № 966-V «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил радіаційної безпеки».

Екологічні злочини, які полягають у порушенні порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час виробничої діяльності, що заподіяло (або створило небезпеку заподіяння) суттєву екологічну шкоду (ст.ст. 236, 253 КК України), виявлялись 68 разів (відповідно 59 та 9).

За аналізований період лише 9 разів було обліковано злочини, які призводять до екологічної небезпеки; із них 6 – злочини, пов'язані з невжиттям заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України), та 3 – із приховуванням або перекручуванням відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України).

Розглядаючи екологічні злочини, які мають локальний об'єкт посягання, зауважимо, що зазначена категорія злочинів залежно від виду природного об'єкта, на який спрямоване посягання, нами поділена на такі групи:

– екологічні злочини у сфері охорони земель (ст.ст. 239, 239-1, 239-2, 254 КК України);

– екологічні злочини у сфері охорони надр (ст. 240 КК України);

– екологічні злочини у сфері охорони вод (ст.ст. 242, 243 КК України);

– екологічні злочини у сфері охорони атмосферного повітря (ст. 241 КК України);

– екологічні злочини у сфері охорони тваринного світу (ст.ст. 248, 249, 250, 251 КК України);

– екологічні злочини у сфері охоро-

ни рослинного світу (ст.ст. 245, 246, 247 КК України);

– екологічні злочини у сфері охорони природних комплексів (екосистем), що складаються з різноманітних природних об'єктів (ст.ст. 244, 252 КК України) [4, с. 108].

Екологічні злочини, що мають локальний об'єкт посягання, більш поширені порівняно з попередньою категорією злочинів (що мають узагальнений об'єкт посягання).

Так, протягом аналізованого періоду було виявлено 1 423 екологічні злочини у сфері охорони земель, що становить 4,6% усієї кількості екологічних злочинів. Із них найбільша частка припадає на забруднення або псування земель (ст. 239 КК України) – 61,7%. Питома вага безгосподарського використання земель (ст. 254 КК України) становить 20,4%. Найменшими у зазначеній групі злочинів є частки незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України) і незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України) – 10,2% та 7,7% відповідно. Водночас зазначені посягання доповнили Розділ VIII Особливої частини КК України лише у 2009 році відповідно до Закону України від 5 листопада 2009 року № 1708-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля».

Екологічні злочини у сфері охорони надр (ст. 240 КК України) є одними з найпоширеніших, а їх рівень має стабільну тенденцію до зростання. Порівняно з 2002 роком щорічна кількість облікованих злочинів вказаної категорії зростає більш ніж у 10 разів. Їх частка у структурі екологічної злочинності – 19,7%.

Злочини у сфері охорони вод є одним із видів злочинного забруднення довкілля та традиційно характеризуються невисокою облікованістю – протягом 14 років було виявлено 313 злочинів, більшість із яких представлено порушенням правил охорони вод (ст. 242 КК України) – 86,9%. Решту становить забруднення моря – 13,1%. Як і щодо попередньої групи злочинів простежується стійка тенденція до зростання кількості виявлених злочинів. Так, якщо у 2002 році

було виявлено лише 7 таких злочинів, то у 2015 – 75. Питома вага злочинів у сфері охорони вод у структурі екологічної злочинності становить 1,0%.

Кількість злочинів у сфері охорони атмосферного повітря постійно зростає, хоча в цілому протягом 2002–2015 років їх частка становить лише 0,6%.

Злочини у сфері охорони тваринного світу майже повністю представлені злочинним браконьєрством, а саме: незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України) – 91,7% і незаконним полюванням (ст. 248 КК України) – 8,0%. На відміну від попередніх категорій злочинів браконьєрські посягання характеризуються стабільними показниками: коливання рівня цих злочинів від середньорічних показників є незначним. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК України), яке теж належить до зазначеної групи злочинів, жодного разу не було виявлено. Також поодинокі випадки обліку порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК України) – 26 за 14 останніх років. У цілому ж питома вага злочинів у сфері охорони тваринного світу у структурі екологічної злочинності становить 29,4%.

Групу злочинів у сфері охорони рослинного світу утворює найпоширеніший екологічний злочин – незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України) – 96,2%, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України) – 3,6% та порушення законодавства про захист рослин (ст. 247 КК України) – 0,2%. Ця група має найбільшу частку серед інших екологічних злочинів – 41,8%.

Екологічні злочини у сфері охорони природних комплексів (екосистем), що налічують різноманітні природні об'єкти, представлені умисним знищенням або пошкодженням територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України) і порушенням законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК України). Щороку обліковується у середньому 19 злочинів, передбачених ст. 252 КК України. Норма, що встановлює кримінальну відповідальність за порушення законодавства про континен-

тальний шельф України, майже не застосовується – протягом аналізованого періоду справа за цією статтею порушувалась лише один раз. Частка цієї групи серед інших екологічних злочинів становить 0,9%.

Узагальнюючі показники структури ілюструє діаграма на *рис. 2*. Зважаючи на незначні (порівняно з іншими видами екологічних злочинів) рівні злочинів, що сукупно утворюють першу категорію екологічних злочинів (тобто ті, що мають уза-

гальнений об'єкт посягання), на діаграмі вони об'єднані в одну групу, названу «злочини проти екологічної, ядерної, радіаційної, біологічної безпеки».

Отже, кримінологічний аналіз екологічної злочинності є основою для розроблення та здійснення заходів запобігання злочинам зазначеної категорії, що адекватні законодавчим, правозастосовним, організаційним й іншим заходам протидії екологічної злочинності.

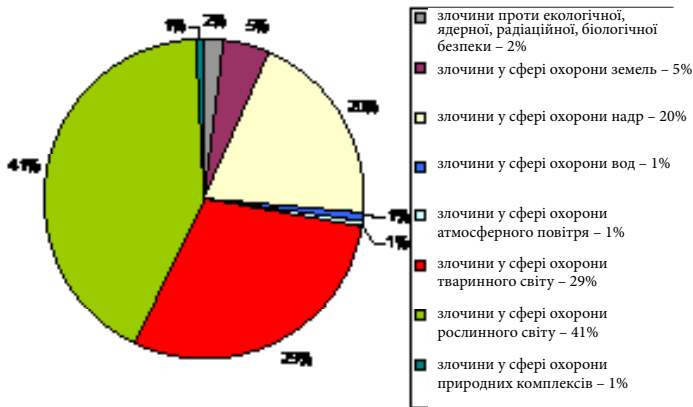

Рис. 2. Структура екологічної злочинності протягом 2002–2015 років в Україні

Список використаних джерел:

1. Турлова Ю.А. Феномен екологічної злочинності: питання кримінологічної дефініції / Ю.А. Турлова // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 66. – С. 237–246.
2. Лукьянов И.Ф. Сущность категории «Свойство: значение для исследования проблемы отражения» / И.Ф. Лукьянов. – М.: Мысль, 1982. – 143 с.
3. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: моногр. / Б.М. Головкін. – Х.: Право, 2011. – 440 с.
4. Турлова Ю.А. Система екологічних злочинів / Ю.А. Турлова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 36. – Т. 2. – С. 103–109. – (Серія «Право»).
5. Поліщук Г.С. Стан і тенденції екологічної злочинності в Україні / Г.С. Поліщук, О.В. Мельник // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4(65). – С. 120–126.
6. Поліщук Г.С. Використання MS Excel для опрацювання правових даних: навч.-метод. посіб. / Г.С. Поліщук, М.І. Шерман, М.В. Проценко. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. – 92 с.
7. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

Юлія ТУРЛОВА

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті на основі офіційних статистичних джерел проведено довгостроковий аналіз стану екологічної злочинності за період 2002–2015 років. З'ясовано абсолютні, середні та відносні показники, зокрема рівень, динаміку та структуру екологічної злочинності. Застосування методу екстраполяції дало можливість здійснити короткострокове прогнозування рівня екологічних злочинів.

Ключові слова: стан; кримінологічні показники; екологічні злочини; динаміка; структура; тренд.

Юлія ТУРЛОВА

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В УКРАИНЕ

В статье на основании официальных статистических источников проведен долгосрочный анализ экологической преступности за период 2002–2015 годов. Выявлены абсолютные, средние и относительные показатели, в частности уровень, динамика и структура экологической преступности. Применение метода экстраполяции позволило осуществить краткосрочное прогнозирование уровня экологических преступлений.

Ключевые слова: состояние; криминологические показатели; экологические преступления; динамика; структура; тренд.

Yuliia TURLOVA

CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF THE CURRENT CONDITION OF THE ECOLOGICAL CRIMINALITY IN UKRAINE

Based upon the official statistical sources the article contains a long-term analysis of the ecological crime trend for the period of 2002 – 2015. There have been sorted out absolute, average and relative indicators including rate, progression and structure of the environmental abuses. The forecasting by extrapolation has made it possible to form a short-term outlook on the ecological crime rate.

Keywords: trend; criminological indicators; ecological crime; progression; structure.

